Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Вінниця – 2019

УДК 378.04:37
ББК 74.58
П 24

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(протокол №5 від 20 листопада 2019 р.)

Рецензенти:

Доктор педагогічних наук, професор *Петрук В. А.*

Доктор психологічних наук, професор *Паламарчук О. М.*

П24 **Педагогічний супровід особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя:** монографія / Акімова О., Галузяк В. [та ін.] – Вінниця: «Твори», 2019. – 340 с.

ISBN 978-966-949-323-1

У монографії розкриваються різні аспекти педагогічного супроводу особистісно-професійного розвитку студентів педагогічних закладів вищої освіти: філософські основи особистісно-професійного становлення майбутніх учителів, формування у них творчого мислення, професійної самосвідомості, соціокультурної компетентності, індивідуального стилю педагогічного спілкування, готовності до діалогічної взаємодії з учнями, інноваційної виховної діяльності, діяльності в умовах інклюзивного навчального середовища та ін.

Для наукових працівників, викладачів вищих педагогічних навчальних закладів, докторантів, аспірантів, студентів.

УДК 378.04:37
ББК 74.58

ISBN 978-966-949-323-1

© Автори, 2019

САМОРЕАЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О. В. Столяренко, О. В. Столяренко

В умовах сьогодення актуальність проблеми самореалізації особистості, учителя зокрема, зростає у зв'язку з такими особливостями нашого суспільства, як нестабільність, невизначеність, що характеризують практично всі сфери життя людини. Новітні структурно-змістовні зміни сучасності ставлять людину перед необхідністю індивідуального розв'язання складних питань, що характеризуються пошуком себе, з визначенням своїх можливостей і бажань, свого місця у світі, тобто питань, що безпосередньо визначають самореалізацію, з формуванням потреби в ній, з умінням бачити, знаходити, створювати умови, які сприяють перетворенню потреби в самореалізації із потенційної в актуальну, з пошуком простору для її вияву. Відповідно до цього ставиться і проблема формування особистості вчителя, який постає не як виконавець адміністративних і методичних розпоряджень і рекомендацій, а як професіонал, готовий до інновацій і здатний світоглядно і в програмно-науковому відношенні проявляти себе універсально, як цілісна особистість і впливати на вихованців через своєрідність своєї індивідуальності. Теоретичне і практичне розв'язання проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя посилює необхідність її вдосконалення, що значною мірою залежить від її орієнтації на процес самореалізації студентів.

Проблему самореалізації досліджували Є. Андрєєв, Е. Галажинський, В. Громов, Н. Крилова, Д. Леонтьєв, А. Маслоу, А. Мудрик, Н. Нікітіна, К. Роджерс, К. Юнг; вітчизняні науковці: А. Калініченко, В. Радул, Л. Іванцев, С. Малазонія, Т. Новаченко, І. Тимощук, С. Храченко, які розглядають організаційні аспекти самовиховання майбутніх учителів, проблеми їх соціальної зрілості та самореалізації, становлення студентів як суб'єктів життєтворчості, виховання гуманістичних цінностей, формування здатності до свідомої саморегуляції. На основі проведеного нами аналізу наукової літератури з проблематики дослідження визначено, що самореалізація майбутнього вчителя це – процес, в якому передбачається усвідомлення особистістю того, чим вона володіє і чого вона хотіла б досягти, а також вибір практичних дій для втілення досвіду в реальну дійність, закріпленої у визнанні цих досягнень іншими, що вимагає реалізації інноваційних підходів до педагогічної діяльності.

Діяльність – це застосування своєї праці до чого-небудь; праця, дії людини у певній галузі. У філософів – це форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін буття; форма активного ставлення людини до оточуючого її світу з метою перетворення. У психологів – це система багатоаспектних і багатопланових предметних взаємодій індивіда з предметною дійсністю, у загальному сенсі, з довкіллям, у результаті чого й здійснюється виробництво та відтворення суб'єктом матеріальних і духовних цінностей. У педагогічному словнику знаходимо, що це активна взаємодія з довкіллям, у процесі якої жива істота виступає як суб'єкт, що цілеспрямовано впливає на об'єкт і який таким чином задовольняє свої потреби.

В цілому проблема діяльності виступає предметом фундаментальних досліджень [1; 3; 26; 40; 42]. У О. Леонтьєва – це процес, що спонукається і спрямовується мотивом [26, с. 89]. Розкриття її діалектики знаходимо у С. Рубінштейна [40]. Структура діяльності розглядається, як складне співвідношення її компонентів (рух – дія – операція – вчинок) у їх взаємозв'язку. Успішне її виконання потребує оволодіння необхідними для неї засобами, а також набуття умінь і навичок користуватися ними для досягнення поставленої мети.

Педагогічна діяльність – це особливий вид суспільно корисної діяльності дорослих, свідомо спрямований на підготовку молодого покоління до самостійної діяльності відповідно до економічних, політичних, моральних та естетичних цілей. Це цілеспрямована активність у розвитку і навчанні молодої людини, – зазначає Л. Мітіна. На переконання М. Савчина, – це специфічний вид, що має свої структурні та функціональні компоненти, певну управлінську систему, спрямовану на виконання нескінченної кількості освітніх завдань [41]. Т. Мишковська [33, с. 113] визначає її як особливий вид, об'єктом якої є людина з притаманними їй якостями. Це розумова, творча діяльність, яка чинить велике нервове навантаження на особистість; розв'язання нескінченної кількості педагогічних задач, кожна з яких передбачає усвідомлення кінцевої мети та способів її досягнення шляхом виконання багатьох стратегічних і тактичних завдань виховання та перевиховання.

В. Сухомлинський називає виховну роботу багатогранним, складним комплексом впливу на людину, спрямованим на формування гармонійної особистості як творця матеріальних і духовних благ, громадянина, культурної особистості [47].

І. Бех визначає стратегічні орієнтири у вихованні: істотну нейтралізацію результатів негативних соціальних впливів через розвиток в особистості школяра рефлексивно-критичного ставлення

до них; пошук і використання ефективних психолого-педагогічних засобів і технологій, які забезпечували б виховання у дітей та молоді суспільно значущих соціальних і морально-духовних цінностей як справжніх репрезентантів їхньої особистісної досконалості [5, с. 722]. Нам потрібна педагогіка ефективного виховного впливу, яка спроможна стати міцним теоретичним підґрунтям у виховній діяльності педагога [5, с. 690]. Зміст виховання виражений системою цілей, оскільки основна його мета – ідеальний вихованець як носій певних цінностей. Предмет уваги – позиція особистості як система ціннісних ставлень до довкілля, власного „Я». Її вивчення сприяє розкриттю механізмів і умов духовного становлення людини [6, с. 127].

У своїй концепції продуктивної виховної діяльності педагога О. Дубасенюк відображає три аспекти: структурний, праксіологічний (процесуальний) і аксіологічний. На її думку, вона слугує базою для вироблення стратегії і тактики допрофесійної та професійної підготовки майбутніх учителів [18, с. 131]. Діяльність вихователя – не тільки вплив на учня, а й пізнання його як особистості, проектування його розвитку, організація власної діяльності дитини, вибір педагогічних засобів, методів і багато інших дій. Це „взаємодія педагога-вихователя і вихованців, у процесі якої розв'язуються виховні задачі, спрямовані на самостановлення, саморозвиток, самовиховання» [18, с. 103]. У І. Трухіна та О. Шпака, виховна робота – це позаурочна діяльність, спрямована на формування позитивних особистісних якостей вихованців [50, с. 38]. Н. Бухлова, Л. Мазуренко виховну роботу розглядають як організацію спільної життєдіяльності дорослих і дітей [9, с. 8]. Л. Маленкова стверджує, що у широкому розумінні – це цілеспрямована діяльність суб'єктів виховання. У вузькому розумінні, це „довідник», котрий містить набір визначених „заходів», розробки найпопулярніших і виправданих організаційних форм. Вона досліджується на філософському, загальнопедагогічному, психологічному рівнях [31, с. 111]. Педагогічна діяльність, спрямована на організацію виховного середовища й управління різноманітними видами діяльності вихованців з метою виконання завдань гармонійного розвитку особистості (В. Сластьонін, Л. Подимова) [43, с. 20].

Отже, під виховною діяльністю розуміємо один із напрямів педагогічної діяльності, який являє собою сукупність методів, прийомів, технологій виховання (їх проектування, планування, реалізацію й аналіз), що передбачає виховний вплив педагога на вихованця (учня) з метою його всебічного формування, розвитку та самореалізації.

Зауважимо, що єдиного підходу до означення „інноваційна виховна діяльність» не існує. Тому за доцільне вважаємо розглянути

ключові поняття цього наукового феномену. «Інновація» з італійської (innovation) – нововведення. Це нові форми організації праці й управління, види технологій, що втілюються в окремих установах, організаціях, а також у різних сферах діяльності людини [11]. У соціолого-педагогічному аспекті поняття визначається як процес доцільного створення, розповсюдження та реалізації суспільно корисної ініціативи, спрямованої на якісні зміни в різних сферах життєдіяльності суспільства, раціональне використання матеріальних, економічних і соціальних ресурсів [45, с. 112]. Інновація педагогічна – нововведення у педагогічну діяльність, зміна у змісті і технології навчання і виховання, які мають за мету підвищення її ефективності [44, с. 273]. У дослідженнях А. Наіна під інновацією розуміється „принципово нове утворення (інший, інноваційний підхід), нову ідею, яка істотно змінює технологію навчання, тип навчального закладу або управління освітнім процесом» [36, с. 29].

Використання нововведень – як теоретичних, так і практичних виступають результатом інноваційних процесів.

У В. Паламарчука педагогічні інновації –„результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних рішень різноманітних педагогічних проблем», ... „прямим продуктом творчого пошуку можуть бути ... оригінальні виховні ідеї, форми та методи виховання... Побічним продуктом інновацій як процесу творчої діяльності є зростання педагогічної майстерності вчителя й керівника, рівня його культури, мислення, світогляду. Тобто творчий пошук педагогічних інновацій веде до новоутворень у цілісній системі особистості» [37, с. 5–6]. Освітні інновації, на думку Л. Данильченка, „суттєво змінюють освітній процес, а педагогічні – педагогічний» [16, с. 7]. Ю. Завалевський зазначає, що головними особливостями інноваційної педагогічної діяльності є особистісний підхід, творчий, дослідно-експериментальний характер, стійка мотивація на пошук нового в організації навчально-виховного процесу [20, с. 97–98]. І. Дичківська стверджує, що характерною особливістю інноваційної діяльності в педагогічній сфері є те, що вона за своїм змістом охоплює: процес взаємодії індивідів, що спрямований на розвиток, перетворення об'єкта й переведення його в якісно новий стан; системну діяльність створення, освоєння та застосування нових засобів; особливий вид творчої діяльності, що об'єднує різноманітні операції і дії, спрямовані на набуття нових знань, технологій, систем [17, с. 247].

Лише інноваційна за сутністю освіта може виховати людину, яка живе за сучасними інноваційними законами глобалізації, є всебічно розвиненою, самостійною, самодостатньою особистістю, керується

власними знаннями і переконаннями. Тому інноваційну діяльність розуміємо як впровадження в освітній процес нововведень, новітніх розробок, педагогічних ініціатив, сучасних технологій, які забезпечують ефективність педагогічної практики.

Особистісний чинник інноваційної виховної діяльності Н. Мельникова та Н. Морева пов'язують не лише з налаштованістю на сприйняття, продукування і застосування нового, а й з відкритістю та демократичністю, що означає: відкритість вихователя до діалогічної взаємодії, яка передбачає рівність психологічних позицій обох сторін; відкритість культурі й суспільству; відкритість свого внутрішнього світу, тобто організація такого педагогічного середовища, яке сприяло б формуванню і розвитку образу власного „Я» [32]. Суб'єкт-суб'єктна виховна взаємодія не лише впливає на формування особистості школяра, а й здійснює непомітний супровід його саморозвитку. Сутнісними складовими інноваційної діяльності вчителя О. Козлова [25] визначає: філософську, мотиваційну, креативну, рефлексивну, валеологічну і технологічну. Вони тісно взаємопов'язані, утворюючи єдине ціле, а системотворчою є креативна складова.

Модель інноваційної діяльності запропонували В. Сластьонін і Л. Подимова [43]. Вона містить структурні (мотиваційний, креативний, технологічний, рефлексивний) і функціональні (особистісно вмотивована перебудова освітніх програм, застосування нового, формулювання мети й загальних концептуальних підходів, планування експериментальної роботи, прогнозування труднощів, упровадження нового в педагогічний процес, корекція та оцінка інноваційної діяльності) компоненти, критерії (творче сприйняття нововведень, творча активність, методологічна й технологічна готовність до запровадження нововведень, педагогічне інноваційне мислення, культура спілкування) та рівні (репродуктивний, евристичний, креативний).

В контексті нашого дослідження інноваційну виховну діяльність учителя інтерпретуємо як діяльність, що забезпечує взаємодію дитини з об'єктами довкілля та формує соціально ціннісне ставлення до нього, здатність бути суб'єктом власної діяльності. Це система виховної роботи, націлена на реалізацію нововведень на основі використання та впровадження нових наукових ідей, знань, підходів або трансформації відомих результатів наукових досліджень і практичних розробок у вдосконалений продукт.

Інноваційна виховна діяльність структурно охоплює зовнішні (мета, засоби досягнення, об'єкт впливу, суб'єкт діяльності, результат) і внутрішні (мотивація, зміст, операції) компоненти.

Н. Кузьміна, В. Семиченко, В. Сластьонін, І. Харламов, А. Щербаков) визначають функції інноваційної виховної діяльності: а) термінальні, або функції-цілі – пов'язані зі стратегічними напрямами педагогічної діяльності (навчальна, виховна, розвивальна, функція життєзабезпечення, соціалізації); б) тактичні, або функції-засоби – сприяють успішній реалізації стратегій, обслуговують усю сукупність стратегічних функцій (інформативна, експресивна, смислоутворювальна, діагностична, індивідуалізаційна, спонукальна, прогностична, культурологічна, психотерапевтична, рекреаційна); в) операційні, або функції-прийоми – (функції вимірювання та оцінювання, методична, управлінська, координаційна, функція самоствердження, функція формоутворень).

Особистісно орієнтований підхід виступає провідною парадигмою інноваційної виховної діяльності (І. Бех, Є. Бондаревська, С. Подмазін, В. Сєріков). В основі цього підходу лежить етико-гуманістичний принцип [2] і ціннісна орієнтація на розвиток і саморозвиток особистості [14].

У виховній діяльності необхідно використовувати якісно нові методи, які мають ґрунтуватися не на механізмі зовнішнього підкріплення (заохочення та покарання), а на внутрішніх спонуках самої особистості (співпереживання й емоційного оцінювання). Такі методи можна кваліфікувати як виховні технології особистісної орієнтації [5, с. 123]. Лише та виховна дія педагога буде вважатися гуманістичною, яка повною мірою враховуватиме психологію вихованця. В іншому разі вона виявиться неефективною, а отже, дегуманізованою [5, с. 125]. Виховна взаємодія базується на тому, що відображає певну тенденцію стосовно долучення внутрішнього світу дитини до внутрішнього світу вихователя, і навпаки.

На думку Т. Гуменникової, тільки вихована в особистісно орієнтованому просторі дитина здатна по-новому мислити і діяти, що відповідає інноваційному типу розвитку цивілізації [15]. Найважливішою вимогою до особистості у сучасному світі та у більш віддаленій перспективі є розуміння цінності іншої людини, поваги особистої гідності, толерантності, здатності до діалогічного та продуктивного спілкування. І. Бех виокремлює шляхи виховання такої особистості насамперед у створенні спеціальних розвивальних моделей для кожного вікового періоду, за яких людина дієво проявлялась би у згаданих якостях. Це означає зробити всю життєдіяльність, буття дитини – вчинковим [5, с. 831].

В цілому, інноваційна виховна діяльність, дотримання особистісно орієнтованого підходу спрямовані на виконання таких завдань: гуманізація виховного процесу; наповнення виховного процесу

морально-духовними переживаннями; утвердження взаємин справедливості й поваги; максимальне розкриття потенційних можливостей дитини; стимулювання дитини до особистісно розвивальної творчості [5, с. 306].

Дієвість особистісно орієнтованих технологій зумовлюється дотриманням взаємоузгоджених принципів: цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій; особистісно розвивального спілкування; використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості; систематичного аналізу вихованцем власних і чужих вчинків [6, с. 128]. Технологічне забезпечення особистісно орієнтованого підходу має ґрунтуватися на діалогічності, яка визначає суб'єкт-суб'єктну взаємодію учасників педагогічного процесу, їхню самоактуалізацію та самореалізацію.

Учені виокремлюють такі етапи запровадження нововведень у практику шкільної освіти: усвідомлення колективом необхідності змін та впровадження нововведень; пошук і актуалізація нових ідей; здійснення проектування нововведення творчою групою; управління процесом упровадження нововведення; стратегія управління та підготовка суб'єктів інноваційної діяльності до роботи в нових умовах; подолання опору та психологічного дискомфорту; оприлюднення результатів інноваційної педагогічної діяльності (інноваційного продукту) [11; 16; 20].

На думку Ю. Завалевського, управління інноваційними процесами в закладі освіти залежить від: уміння створювати інноваційне середовище, побудоване на принципах гуманістичної педагогіки, яке сприяє розвитку творчого потенціалу вчителя, стимулює інноваційну діяльність у навчальному закладі; розвиток нових типів організаційних структур в управлінні навчальним закладом; забезпечення умов для постійного підвищення професійної компетентності педагогічного персоналу; ефективну взаємодію з громадськими організаціями [20, с. 109–111]. А чинниками, які визначають інноваційний потенціал закладу освіти, виступають: матеріальна база; рівень професійної кваліфікації фахівців, освіти; стаж роботи, вік учителів; можливості впровадження нововведень та контроль за процесом.

Учитель інноваційного спрямування в умовах ринку освітніх послуг має бути конкурентоспроможним, особистістю, яка розвивається, вміє вчитися, самостійно здобувати інформацію, набувати необхідні знання. Для підтримання свого професійного авторитету він має бути здатним до теоретичного осмислення виховного процесу у зв'язку з новими досягненнями психологічної та педагогічної науки. Сучасний учитель повинен здійснювати безперервний пошук

нестандартних підходів до виховання особистості, яка постійно розвивається, тому необхідним є високий рівень його власного розвитку як неординарної, творчої особистості. Важливою професійною якістю, яка формується під час навчання у закладі вищої освіти, є готовність. Оптимізація процесу її формування дозволяє студентам оволодіти найефективнішими формами і методами виховної роботи, долучитися до здійснення продуктивних виховних впливів на учнів.

Професійна зорієнтованість на інноваційну виховну діяльність особливо важлива у період розв'язання складних педагогічних ситуацій, розвитку мотиваційно-ціннісного ставлення до педагогічних інновацій [17, с. 283]. В освітній сфері має панувати дух творчості, пошуку нового, які є живильним середовищем для прогресивних ідей, досягнень. Успішне формування готовності до інноваційної виховної діяльності можливе за умови усвідомлення майбутнім учителем практичної значущості інновацій не лише на професійному, а й на особистісному рівні. Готовність до неї – це активна суспільна і професійно-педагогічна позиція суб'єкта, яка спонукає до діяльності та сприяє її продуктивності.

Було досліджено загальнотеоретичні проблеми становлення та розвитку готовності студентів до певного виду педагогічної діяльності (А. Ліненко, Г. Троцко); формування готовності, спрямованої на особистісне та професійне удосконалення майбутніх педагогів: морально-психологічної готовності (Л. Кондрашова), готовності до професійного саморозвитку (О. Пєхота), готовності до здійснення окремих аспектів виховної діяльності (О. Безпалько, В. Васенко), готовності до інноваційної професійної діяльності (І. Богданова, І. Гавриш). Частіше «готовність» розглядають як стан готового або бажання зробити що-небудь [48, с. 257]. Психологами готовність витлумачено як стан підготовленості, у якому організм налаштований на дію чи реакцію; такий стан людини, при якому вона готова отримати користь із певного досвіду [39, с. 200]. Ними виокремлено кілька підходів до його розуміння.

В. Лозова [28], Г. Троцко [49] трактують психологічну готовність як психічний стан, який допомагає актуалізовувати й використовувати свої можливості для успішних дій, як внутрішній настрій на певну поведінку у процесі професійної діяльності, який вимагає розуміння майбутніми вчителями професійних завдань, усвідомлення своєї відповідальності, бажання досягти успіхів.

Як інтегральне особистісне утворення, яке охоплює мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий компоненти та сукупність знань, умінь і навичок, особистісних якостей, адекватних вимогам, змісту,

умовам діяльності, психологічну готовність пояснює Л. Мойсеєнко [34].

Педагоги трактують професійну готовність студента як інтегративну особистісну якість і суттєву передумову ефективності діяльності після закінчення закладу вищої освіти, яка містить мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий, оцінний компоненти. Це вирішальна умова швидкої адаптації до умов праці, подальшого професійного вдосконалення, підвищення кваліфікації [44, с. 638]. У А. Ліненко, готовність – цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну і вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його включення в діяльність [27, с. 56]. О. Пєхота визначає готовність до професійного саморозвитку як складноструктуроване утворення, яке забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного професійного саморозвитку майбутнього вчителя [38, с. 216]. І. Бех зазначає, що ефективність освітнього процесу, в який включаються майбутні педагоги, залежить від теоретичних уявлень викладачів про динаміку професійної готовності вчителя та про її нормативну модель як перспективу, що стимулюватиме його фахове вдосконалення (I стадія – адаптивно-практична, II – інноваційна, III – інноваційно-перетворювальна, IV – спрямовано-духовна) [5]. О. Мороз розглядає її як поєднання психологічної, теоретичної, практичної готовності, світогляду і культури вчителя, необхідного рівня розвитку педагогічних здібностей та професійно-педагогічного спрямування особистості вчителя [35]. Дослідники (І. Богданова [7], Л. Заремба [21], М. Козак, М. Фіцула [24]) пропонують розглядати професійно-педагогічну готовність майбутніх фахівців як цілісне утворення особистості, яке має три компоненти: мотиваційний, оцінний, операційний. Для нашого дослідження важливою є характеристика сутності професійно-педагогічної готовності учителя М. Козаком і М. Фіцулою [24, с. 5], які визначають її як інтегративну якість особистості педагога, що складається із змістового, мотиваційного і процесуального компонентів, реалізованих у цілісній системі педагогічної взаємодії. Професійна готовність студента має генералізований характер, тобто розповсюджується на всі професійно значущі якості особистості та діяльність майбутнього вчителя [19]. Означена структура професійної готовності студента має вигляд взаємодії функціональних компонентів: мотиваційного, пізнавально-оцінювального, емоційно-вольового, операційно-дійового, мобілізаційно-налаштувального. Як „ефект професійної освіти і самоосвіти, професійного виховання та самовиховання, професійного самовизначення» та самореалізації [19, с. 37], професійна готовність може являти собою не тільки тривалий, достатньо стійкий психічний

стан, а і якість особистості. Визначення готовності свідчать про широку розгалуженість у розумінні цього поняття. Це і цілісне стійке особистісне утворення (М. Дяченко, А. Ліненко, Г. Троцко), інтегративна якість особистості (І. Гавриш), готовність як сукупність знань, умінь та навичок (Н. Кузьміна, Л. Кондрашова, В. Моляко, В. Сластьонін, О. Щербаков). Отже, цей феномен слід розглядати як інтегральне особистісне утворення, що містить у собі психічні (функціональні) стани та особистісні характеристики, які перебувають у єдності та взаємозалежності.

Готовність до виховної діяльності, на думку Г. Троцко, – це цілісне, складне, особистісне утворення, що забезпечує високий рівень педагогічної діяльності й охоплює професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психічних процесів, професійні знання, уміння долати труднощі, оцінювати наслідки своєї праці, професійно самоудосконалюватися [49, с. 15]. В. Васенко обґрунтовує її як складову готовності до педагогічної діяльності загалом, що характеризується усвідомленням значущості та інтересом студентів до здійснення виховання учнів, сформованістю в них спеціальних знань та вмінь і виявляється в їхній самостійній професійно-педагогічній діяльності [10]. Готовність студентів до виховної діяльності, за словами автора, повинна здійснюватись у три етапи: *формування* пізнавальних інтересів і потреб з одночасним оволодінням знаннями та вміннями, необхідними для цієї роботи; *стимулювання* професійних інтересів, формування мотивів професійного самовизначення; *наявність потреби* у професійній самореалізації, що охоплює самоутвердження, самоактуалізацію особи, систематизацію й узагальнення знань і вмінь із проблем здійснення такої діяльності. О. Дубасенюк [18, с. 112] вживає термін „підготовленість», який трактується як сформованість у майбутнього педагога готовності діяти в конкретній педагогічній ситуації, застосовуючи відповідні обставинам засоби, методи, прийоми виховної роботи. Важливими є уміння вихователя та його технологічна озброєність.

В. Сластьонін розглядає професійну готовність вчителя до виховної роботи [43, с. 189] через мотиваційно-ціннісний (особистісний) та виконавський (процесуальний) компоненти. Усі якості особистості вчителя, що визначають його готовність до виховної роботи з учнями, інтегровані в її спрямуванні як сукупність домінантних мотивів професійної поведінки. В. Сластьонін, поряд із психологічною, психофізіологічною і фізичною готовністю, виділяє „науково-теоретичну» готовність, тобто наявність необхідного обсягу знань, потрібних для компетентної педагогічної діяльності та

„практичну готовність» – наявність сформованих на необхідному рівні професійних умінь і навичок [43, с. 194].

О. Безпалько трактує готовність студентів до проектування організаційних форм виховної діяльності як сукупність мотиваційного, когнітивного (знання) й операційного (уміння) компонентів [4].

Готовність до позаурочної діяльності, на думку Л. Заремби містить мотиваційні, особистісні, комплексні структурні компоненти [21, с. 16].

Таким чином, більшість дослідників цілком обґрунтовано розглядають готовність до виховної діяльності як складне утворення (систему), що має цілісний, інтегративний характер. Основними його характеристиками є знання та вміння, необхідні для здійснення виховання, а також особистісні якості, цінності, інтереси.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності І. Дичківська визначає як особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості та рефлексії. У неї готовність до інноваційної педагогічної діяльності виступає основою активної суспільної і професійно-педагогічної позиції суб'єкта, є показником його здатності нетрадиційно вирішувати актуальні для особистісно орієнтованої освіти проблеми [17, с. 295]. Це сукупність мотиваційного, когнітивного, креативного, рефлексивного компонентів, які взаємозумовлені та пов'язані між собою [17, с. 282]. І. Гавриш уважає її інтегративною якістю особистості вчителя, що виявляється в діалектичній єдності всіх структурних компонентів, властивостей, зв'язків і відносин; складним особистісним утворенням, що є умовою та регулятором успішної професійної діяльності вчителя [12, с. 46]. М. Гадзецький [13] та В. Макаренко [29, 30] визначають готовність до інноваційної діяльності як одну з важливих умов якості підготовки педагога, умову успішності його як професіонала і виокремлюють її як особливий внутрішній стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, оволодіння ефективними способами та засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості та рефлексії. У М. Гадзецького, готовність до інноваційної діяльності безпосередньо пов'язана з інноваційною компетентністю педагога як системою мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми [13, с. 2].

Готовність до інноваційної виховної діяльності ми розуміємо як особистісно-професійну якість, що характеризується усвідомленням

значущості та інтересом студента до виховання учнів на інноваційних засадах; наявністю мотивації з одночасним набуттям спеціальних знань, умінь, які втілюються в організацію виховної роботи; потребами творчої самоактуалізації й самореалізації. Передумовою інноваційної виховної діяльності є інноваційна компетентність педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій.

Готовність студентів до інноваційної виховної діяльності є показником їх здатності нетрадиційно вирішувати актуальні для особистісно орієнтованого виховання проблеми [46]. Вона зумовлюється організацією оптимального інноваційного середовища та спрямованістю педагогічної діяльності на інноваційність. Саме тому існує нагальна потреба пошуку нових шляхів ефективної підготовки студентів як майбутніх фахівців, які б організовували виховний процес на інноваційних засадах.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та дисертацій з проблем удосконалення підготовки вчителя до інноваційної виховної діяльності показав, що окремі аспекти проблеми досліджені ще недостатньо. Потребує уточнення базових понять. Так, „підготовка» – це дія за значенням підготувати – забезпечити здійснення, проведення, існування чогось, завчасно роблячи, готуючи для цього все необхідне; запас знань, навичок, досвід і т. ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [48, с. 985]. Професійна підготовка – здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю, складовими якої є фахова і психолого-педагогічна підготовка. Професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя є предметом дослідження багатьох учених. Теоретико-методологічні основи педагогічної освіти розкрито у працях І. Зязюна, Н. Кузьміної, Н. Ничкало, В. Сластьоніна; підготовку педагога у закладах вищої освіти висвітлюють дослідження О. Абдуліної, О. Глузмана, Т. Гуменникової, О. Дубасенюк, С. Кісельгофа, В. Кременя, В. Сагарди, С. Сисоєвої, К. Чарнецькі, Д. Шона. Усвідомленню сучасних соціальних аспектів професійної підготовки сприяють філософські праці І. Подмазіна, В. Шинкарука. Аспекти методичної підготовки майбутніх учителів розкриваються в дослідженнях І. Богданової, М. Сорокіної.

Зв’язок готовності до професійної діяльності вчителя з процесом його підготовки виявляється у наступності та взаємозумовленості їх функцій. К. Дурай-Новакова відзначає, що професійна підготовка до педагогічної діяльності – це не що інше, як формування готовності до неї» [19]. В. Ковальов наголошує, що „Підготовка – це динамічний

процес, стрижневою метою якого є формування такої професійної якості як готовність» [23]. Розширюючи межі трактування В. Ковальова, Л. Кадченко стверджує, що професійна готовність – це не тільки результат, але й мета професійної підготовки, початкова й основна умова реалізації можливостей кожної особистості» [22].

Готовність виступає як мета і результат процесу професійної підготовки майбутнього фахівця, а підготовка – як необхідна умова і процес формування його готовності.

Компонентами підготовки фахівців визначено теоретичний, практичний та науково-дослідний. У моделі підготовки педагогів до використання інноваційних технологій К. Бондарева [8], В. Сластьонін [43], Л. Подимова [43], О. Козлова [25]) виділяють такі взаємозумовлені компоненти: а) знання про інноваційну педагогічну технологію, отримані шляхом оволодіння змістом і методикою інноваційних педагогічних технологій; визначення особистісної позиції щодо необхідності використання інноваційних педагогічних технологій на практиці; б) технологізованість у формуванні компетентності педагогів щодо розробки та використання інноваційних педагогічних технологій; в) результативність підготовки майбутнього учителя до використання інноваційних педагогічних технологій та її оцінку.

Завдяки науковим дослідженням І. Дичківської [17] виокремлено принципи, яким має відповідати взаємодія викладача зі студентами при формуванні їх готовності до впровадження інновацій у виховний процес:

- особистісна зорієнтованість
- неперервність і цілісність розвитку особистості, гармонізація педагогічної діяльності, інтеграція всіх її аспектів;
- альтернативність, свобода вибору (спільне планування, диференційовані завдання);
- професійно-практична спрямованість (варіативність змісту занять у зоні актуальних ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів і запитів педагогічної практики);
- творче самовираження, співпраця та співтворчість;
- усвідомленість професійно-особистісного розвитку під час педагогічної взаємодії (рефлексія, корекція власної діяльності).

Можна зробити висновок, що готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності є важливою професійною якістю студентів, яка забезпечує ефективну організацію інноваційної виховної діяльності з учнями і формується під час безпосередньої практичної роботи у школі.

В центрі педагогічної концепції самореалізації знаходиться віра в індивідуальний досвід людини, і її здатність до саморозкриття, у

можливість вияву у собі унікальної і неповторної сутності, у визначенні напрямку і засобів особистісного зростання. Педагогічний аспект проблеми самореалізації особистості передбачає розробку засобів й умов, що стимулюють процеси самопізнання, цілепокладання, проектування перспектив індивідуальної життєдіяльності. Таким чином, теоретична за своєю сутністю проблема самореалізації особистості має практично- орієнтований характер.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности. – / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
2. Амонашвілі Ш. Дитина в гуманному навчально-виховному процесі / Ш. Амонашвілі // Завуч. – 1999. – Квіт. (№ 9). – С. 2.
3. Ананьев Б. Личность, субъект деятельности, индивидуальность / Б. Ананьев. – М. : Директ-Медиа, 2008. – 134 с.
4. Безпалько О. В. Формування готовності студентів педвузу до проектування організаційних форм виховної діяльності : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. В. Безпалько ; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1998. – 17 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
6. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с.
7. Богданова І. М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів на основі застосування інноваційних технологій : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти» / І. М. Богданова ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К.,1998. – 32 с.
8. Бондарева К. І. Педагогічний аналіз інноваційної діяльності вчителя : Науково-методичний посібник / К. І. Бондарева, О. Г. Козлова. – Суми, 2001. – 258 с.
9. Бухлова Н. В. Вивчення ефективності діяльності педагога-вихователя / Н. В. Бухлова, Л. М. Мазуренко. Діагностика у виховному процесі / К. І. Приходченко, Л. Є. Литвин. – Х. : Основа, 2006. – 160 с.
10. Васенко В. В. Формування готовності студентів до трудового виховання молодших школярів : автореферат дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / В. В. Васенко. – КГПИ. – К., 1992. – 18 с.
11. Ващенко Л. М. Система управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону : автореферат дис. на здобуття

наукового ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 [Електронний ресурс] / Л. М. Ващенко. – К., 2006. – 40 с.
12. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : Автор. дис. .... докт. пед. наук: 13.00.04. / І. В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 44 с.
13. Гадзецький М. Готовність до інноваційної діяльності як складова професійної компетентності / М. Гадецький // Управління школою. – 2008. – № 22/24. – С. 2–7.
14. Гриценко Л. И. Теория и методика воспитания : личностно-социальный подход : учеб.пособие для студ. высш. учеб. заведений / Л. И. Гриценко. – 2-е изд., стер. – М. : Издательский центр „Академия», 2008. – 240 с.
15. Гуменникова Т. Р. Підготовка майбутнього педагога до особистісно орієнтованого виховання / теоретико-методичні засади / Т. Р. Гуменникова : Монографія. – Харків, 2009. – 352 с.
16. Данильченко С. Модель інноваційної діяльності в школі І ступеня / С. Данильченко // Управління школою. – 2008. – № 17/18. – С. 60–63.
17. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
18. Дубасенюк О. А. Теорія і практика професійної виховної діяльності педагога : монографія / О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. – 367 с.
19. Дурай-Новакова К. М. Факторы профессионального самоопределения будущих учителей (результаты опытно-экспериментальных исследований) / К. М. Дурай-Новакова // Формирование личности учителя в системе высшего педагогического образования : Сб. науч. тр. : М. : МГПИ им. В. И. Ленина, 1981. – С. 34–44.
20. Завалевський Ю. І. Сучасний учитель: вимір часу : навч.-метод. посіб. для вчителів та студ. вищих пед. навч. закладів / Ю. І. Завалевський. – К. : Букрек, 2008. – 288 с.
21. Заремба Л. В. Формирование у студентов пединститута готовности к организации внеурочной деятельности учащихся : автореферат дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л. В. Заремба. – Киевский государственный педагогический институт им. А. М. Горького. – К., 1990. – 22 с.
22. Кадченко Л. П. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности средствами иностранного язика : автореферат дисс. на соискание учоной степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Л. П. Кадченко. – Харьков, 1992. – 23 с.

23. Ковалев В. П. Формирование профессиональной готовности учителя начальных классов к работе в малокомплектной сельской школе : автореферат дисс. на соискание научной степени доктора пед. наук : спец. 13.00.01 / В. П. Ковальов. – Чебоксары, 1998. – 41 с.
24. Козак М. Г., Психолого–педагогічні основи підготовки студентів до виховної роботи в процесі навчання / М. Г. Козак, М. М. Фіцула // Підготовка студентів до виховної роботи в процесі навчання / За ред М. М. Фіцули. – К. : Вища школа, 1982. – 181 с.
25. Козлова О. Г. Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Козлова Олена Григорівна. – К., 1999. – 235 с.
26. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Изд. 2–е. / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
27. Ліненко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї / А. Ф. Ліненко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 78 с.
28. Лозова О. А. Шляхи подолання протидій з боку вчителів щодо впровадження педагогічних інновацій / О. А. Лозова // 60 років ЮНЕСКО : погляд у майбутнє : Наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Київ, 22–23 лютого 2006 р. – К., 2006. – С. 205–206.
29. Макаренко В. Управління розвитком інноваційного потенціалу вчителів / В. Макаренко // Управління школою. – 2008. – № 22. – С. 26–31.
30. Макаренко В. Управління розвитком інноваційного потенціалу вчителів / В. Макаренко // Управління школою. – 2008. – № 24. – С. 30–32.
31. Маленкова Л. И. Теория и методика воспитания. Учебник / Л. И. Маленкова. – М. : Педагогическое общество России, 2004. – 480 с.
32. Мельникова Н. Готовим педагога-инноватора : [Из опыта работы Моск. обл. пед. колледжа по подгот. педагогов-исследователей, г. Серпухов] / Н. Мельникова, Н. Морева // Нар. образование. – 1996. – №4–5. – С.56–58.
33. Мишковська Т. Д. Формування дослідницько-педагогічних умінь студентів в умовах модульної організації процесу навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мишковська Тетяна Дмитрівна. – К., 1999. – 322 с.
34. Мойсеєнко Л. Д. Про психічну готовність студентів технічного вузу до використання ЕОМ / Л. Д. Мойсеєнко // Педагогіка і психологія. – 1995. – № 2. – С.94–102.
35. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпенко ; Національний педагогічний ун–т ім. М.П.Драгоманова. – К. : [б. в.], 1997. – 168 с.

36. Наин А. Я. Инновации в образовании / А. Я. Наин. – Челябинск : ГУ ПТО адм. Челяб. области, Челяб. фил. ПТО МО РФ, 1995. – 288 с.
37. Паламарчук В. Ф. Педагогічні інновації: міфи та реалії / В. Ф. Паламарчук // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – № 3. – С. 12–15.
38. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / О. М. Пєхота, В. Д. Будак, А. М. Стратева [та ін.] ; за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пєхоти. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.
39. Ребер А. Большой толковый психологический словарь : в 2 т. : пер. с англ. / А.Ребер. – М.: Вече, 2000. – Т.1: А–О. – 592 с.; Т. 2: П–Я. – 560 с.
40. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды: Основы онтологии, логики и психологии / С. Л. Рубинштейн / РАН, Ин-т психологии. – М. : Наука, 1997. – 462 с.
41. Савчин М. В. Духовний потенціал людини / М. В. Савчин. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місток НВ, 2010. – 508 с.
42. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності / В. А. Семиченко. – К. : Вища школа, 2004. – 335 с.
43. Сластёнин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Сластёнин, Л. С. Подымова. – М. : Изд-во Магистр, 1997. – 253 с.
44. Современный словарь по педагогике / сост. Рапацевич Е. С. – Минск. : Современное слово, 2001. – 928 с.
45. Соціолого-педагогічний словник / [за ред. В. В. Радула]. – К. : ЕксОб, 2004. – 304 с.
46. Столяренко О. В. Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти [Монографія]. Кн. 2. Методологія виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи / О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Ніланд-ЛТД», 2018. – 408 с .
47. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1988. – 304 с.
48. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / [за заг. ред. В. В. Дубічинського]. – Х. : Школа, 2008. – 1008 с.
49. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04; 13.00.01 / Троцко Ганна Володимирівна. – Харків, 1996. – 421 с.
50. Трухін О. І. Основи шкільного виховання : Навчальний посібник / О. І. Трухін, О. Т. Шпак. – К. : „Центр навчальної літератури», 2004. – 368 с.

СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЯК СКЛАДОВА ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

І. Л. Холковська

Завдання, що стоять перед сучасним суспільством, викликали до життя нове соціальне замовлення нашої країни: готувати в стінах вищої школи фахівців, здатних вирішувати проблеми сучасності. В умовах зростання процесів світової інтеграції і взаємовпливу культур перед вищою школою стоїть завдання підвищення духовного потенціалу майбутніх фахівців, які мають бути не лише фахівцями в обраній галузі, але й володіти знаннями і вміннями, необхідними для участі в процесі комунікації з носіями інших культур. Особливо це стосується майбутніх учителів, які повинні мати відповідну соціокультурну компетентність.

Вивченням різних аспектів соціокультурної компетентності займаються різні науки: культурологія, філософія, соціологія культури, лінгвістика, етнопсихологія, етнопедагогіка та ін. Соціокультурний аспект у формуванні професійних компетенцій знайшов відображення в працях Г. Беліцької, М. Бонюк, С. Калуш, С. Чеха та ін. Вивченням особистісних якостей, що забезпечують компетентність у соціокультурному спілкуванні, займалися В. Борисенко, І. Демиденко, Г. Окань та ін. Проте більшість досліджень соціокультурної компетентності проведена лінгвістами (Т. Астафурова, Л. Гудков, В. Зінченко, В. Зусман, З. Кирнозе, А. Поленова, В. Сафонова та ін.), які розуміють її (соціокультурну компетентність) як один з показників сформованості вторинної мовної свідомості особистості, що має вміння і навички інтерпретації і застосування соціокультурної інформації у ситуаціях професійної міжкультурної взаємодії.

Визначення сутності поняття «соціокультурна компетентність» з позицій психології і педагогіки суттєво ускладнене через тісний взаємозв'язок цього особистісного утворення з такими категоріями, як «міжкультурна компетентність», «етнокультурна компетентність», «культурна компетентність». Проте, у будь-якому випадку, загальною для кожної з цих наукових категорій є друга частина, яка співвідноситься з поняттям «культура».

Найбільш значущі роботи з вивчення різних аспектів культури в галузі філософії належать В. Анищук, В. Бабюк, В. Соловйову, А. Швейцеру, В. Давидовичу, Л. Когану та ін.; у галузі психології – Б. Ананьєву, І. Кону, Б. Ломову, А. Петровському та ін.; у галузі педагогіки – Н. Кузьміній, В. Сластьоніну, О. Щербакову та ін. На